

Шкроботько-Чорна Алла Леонідівна,
*бібліотекар I категорії відділу
документів і наукових розвідок з питань краєзнавства
Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки*

Дарчі написи як оригінальне джерело вивчення історії бібліотеки

*«Книги, на сторінках яких в давно
минулі роки залишили дарчі
рядки письменники, поети, композитори,
художники і артисти, часом викликають
відчуття, що вони до цих пір зберігають
тепло їхніх рук!»*

Анатолій Марков, бібліофіл

У листопаді 140-річчя з дня заснування відзначатиме Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека (далі – Миколаївська ОУНБ). Це визначна подія не лише для нашого міста, а й для Миколаївщини в цілому, оскільки бібліотека є найбільшим інформаційним, культурно-просвітницьким центром області та однією з найстаріших бібліотек Півдня України. Вона була заснована наприкінці XIX ст. як Миколаївська громадська бібліотека за ініціативою громадськості міста. Формування фондів бібліотеки здійснювалося на основі замовлень за каталогами видавництв та книгарень. Приблизно одна третина книг і журналів, що надходили до її фондів, була пожертвована різними організаціями і установами – урядовими, науковими, громадськими. Надходили також видання від університетів та інших навчальних закладів. Міська управа, Біржовий комітет, товариства Взаємного страхування, Порятунку на водах, Допомоги бідним євреям, Миколаївське відділення Імператорського Російського технічного товариства, портова митниця передавали річні звіти й інші видання до бібліотеки [1, с. 8]. Також дарували бібліотеці книги приватні особи та видавці.

Прекрасну традицію дарувати книги і сьогодні продовжують письменники, науковці, просвітяни, жителі Миколаївської області та усіх регіонів України. Фонд бібліотеки також поповнюється дарами від установ та організацій. Дарчі написи у книгах на адресу бібліотеки є оригінальним джерелом вивчення історії та демонструють її освітнє, культуротворче значення у житті суспільства у різні періоди.

На сьогодні у бібліотеках України, зокрема Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, Одеській національній науковій бібліотеці, Харківській державній науковій бібліотеці імені В. Г. Короленка, проводиться активна робота по виявленню і опису автографів, що, насамперед, є джерелом біобібліографічної інформації та важливим інформаційним ресурсом для дослідників [2, с. 431].

Хоча у всіх автографів і є спільні риси – адресант, адресат, звернення, послання, дата, але їх можна розділити за змістом на декілька груп. Це автографи-підписи, що підтверджують належність книги власнику, написи-вітання, написи-спогади, зізнання у дружбі, свідчення пошани, вдячності і поваги, відгуки на певні події тощо [3, с. 25].

Автографи активно колекціонують, експонують, купують, підробляють, але досі немає аналітичних публікацій, практично не розроблено критерії їхнього аналізу, методологічний та поняттєвий апарати. Лише колекціонери більш-менш визначилися з розрізненням видів автографів у залежності від їхньої форми, змісту (підпис, лист,

документ, рукопис твору), розміщення (на книзі, предметі, документі, фото) або розміру аркушів паперу, на якому їх розміщено тощо [4, с. 282].

За пропозиціями сучасних істориків, філологів, текстологів, біографів і книгознавців аналізувати автографи можна ще за іншими ознаками: повсякденність, неофіційність (взаємодія між адресатом і адресантом), спонтанність (графічна оформленість, продуманість, попередня підготовка), живість (можливість виправити, доповнити, закреслити), відсутність проміжних осіб між адресантом і адресатом (редакторів, коректорів) і як наслідок зберігання особливостей авторської орфографії, пунктуації, креолізація (сприйняття автографа з титульної сторінки книги) [5, с. 59].

Сьогодні універсальний бібліотечний фонд Миколаївської ОУНБ нараховує близько 1,9 млн видань з усіх галузей знань 62 мовами народів світу. У бібліотеці зберігаються книги з автографами, що адресовані як приватним особам, так і закладу.

На базі відділу науково-дослідної роботи з рідкісними і цінними виданнями бібліотеки здійснюється постійне дослідження «Бібліотечні фонди XVIII – поч. XX ст. Миколаївської ОУНБ: вивчення, введення до наукового обігу», об'єктом якого є книги та періодичні видання XVIII – поч. XX ст., яких налічується понад 40 тис. одиниць зберігання. На сьогодні виділено понад 3 тис. книг з дарчими написами авторів, підписами, позначками, зробленими читачами, а також книжковими знаками приватних і громадських бібліотек, палітурних майстерень і книжкових магазинів. При роботі з документом встановлюються обставини його створення, цілі й призначення, склад видавців, редакторів, авторів, час і місце видання, з'ясовується наклад. Крім того, під час вивчення рідкісних видань кожний примірник переглядається «*de visu*» на наявність маргінальних поміток, а саме виявлення власницьких записів, автографів, книжкових знаків і т. ін. (екслібрисів, суперекслібрисів, печаток, наклейок тощо), що свідчать про належність видання певній особі чи установі [6, с. 241].

Оскільки автографи є одним з цінних джерел для дослідження діяльності їхніх авторів, особливостей історичної епохи, у 2018 р. у відділі документів і наукових розвідок з питань краєзнавства було розпочате локальне дослідження «Дарчі написи в краєзнавчому фонді Миколаївської ОУНБ». Цілями дослідження є виявлення та опис книг з автографами, створення бази даних різних видів автографів, характеристика, оцифрування, поширення інформації про книги з дарчими написами на вебсайті бібліотеки та у соціальних мережах.

На сьогодні досліджено фонди рідкісних і цінних видань до 1917 р., художньої та технічної літератури з 20-х рр. XX ст. до сьогодення. Було виявлено 543 автографи, що розподілилися наступним чином: кількість документів з автографами, виданих до 1917 року – 74; кількість документів з автографами художньої літератури – 447, кількість документів з автографами технічної галузі – 22. Розподіл за власницькими ознаками видання наступний: подаровані обласній бібліотеці – 265 видань, подаровані відділу документів і наукових розвідок з питань краєзнавства – 64 видання, інше – 214 видань (у т. ч. подаровані окремим особам, бібліотекарям). Також фіксувався факт наявності екслібрису, печатки та інших додаткових елементів.

Розпочнемо аналіз видань з фонду дореволюційного періоду. Вивчаючи автографи на книгах, безумовно стає зрозумілим те, що вони є цінним джерелом історичної інформації про культурне та інтелектуальне життя Миколаєва та наочно демонструють професійні та приватні контакти особи (і дарувальника, і обдарованого).

Миколаївська громадська бібліотека була вдячна приватним дарувальникам, які поповнювали її фонди. Прізвища цих людей щорічно друкувалися у звітах. З них видно, що лікар О. Понятовський заповів громадській бібліотеці колекцію книг у 1730 томів. До нашого часу зберігся рукописний «Каталог книг Николаевской общественной библиотеки. Дар А. А. Понятовского» (творів російських класиків, художніх видань, наукової та

історичної літератури). Щедрими меценатами-дарувальниками були: член Дирекції бібліотеки, інженер-хімік Г. Е. Вейнберг (664 прим.), Миколаївський міський голова В. Ф. Соболев (184 прим.), дружина присяжного повіреного М. І. Пескера О. С. Пескер (130 прим.), представники міської інтелігенції О. А. Вімут (88 прим.), Є. О. Баласогло (109 прим.), Н. В. Горбатова (70 прим.). У 1919 р. вдова відомого українського історика і композитора М. М. Аркаса О. І. Аркас передала більшу частину родинної книжкової колекції до фонду бібліотеки.

На документах з краєзнавчого фонду Миколаївської ОУНБ, виданих до 1917 р., переважають печатки – приватні (особисті) та відомчі, що на той час відображали належність книги власнику. Так, на титульній сторінці книги Венберга П. І. «Стихотворения» (Санкт-Петербург, 1902) є особиста печатка О. Понятовського «Дар Понятовського» і його особистий підпис. На виданні «Список населенних мест Херсонской губернии» (Херсон, 1896) є печатка М. І. Пескера «Присяжный поверенный Максим Исидорович Пескер». На книзі Ф. Бруна «Черноморье: сборник исследований» (Одеса, 1879) зберігся відбиток печатки «Библиотека М. П. ПАРИЗО ДЕ-ЛА-ВАЛЕТТЪ № 406», що належала Миколаївському міському голові та першому голові Дирекції громадської бібліотеки М. П. Паризо-де-ла-Валетту. Ми пишаємося, що в наших фондах зберігається авторське видання флотоводця, океанографа, полярного дослідника, керівника наукової експедиції в Арктику, віце-адмірала С. О. Макарова «О непотопляемости судов» Санкт-Петербург, 1875) з особистим підписом «Илье Павловичу Алымову от автора». На той час С. О. Макаров був ще лейтенантом.

Майже кожне видання інженера, педагога, просвітителя та популяризатора науково-технічних знань В. В. Рюміна містить його автограф. Автор присвячував книги багатьом своїм однодумцям і друзям, зокрема М. Ф. Данусову, О. Даниленко. У колі його друзів був і директор Миколаївського середньо механіко-технічного училища, кандидат технічних наук, професор, завідувач кафедри суднових механізмів Миколаївського кораблебудівного інституту імені адмірала Макарова І. С. Некрасов, який протягом 1907-1908 рр. очолював нашу бібліотеку. На книзі В. В. Рюміна «Обыкновенные дороги» (Харків, 1901) є особиста його печатка «Из книг В. В. Рюмина № __». Унікальний за змістом автограф В. В. Рюміна міститься у книзі «Розмови про магнетизм» (Харків, 1931): *«Как магнит притягивает железо и его намагничивает, так хорошие люди притягивают к себе и делают последних лучшими, чем они были раньше. В вашем доме испытываю это на себе».*

Також печатки дозволяють простежити шлях окремих книг до Миколаївської ОУНБ з різних закладів. В «Морском сборнике» (Санкт-Петербург, 1858) є печатка «Библиотека Николаевского отделения Русского технического общества». У виданні «История Новой Сечи и последнего коша Запорожского» А. Скальковского (Одеса, 1886) є печатка «Книжный магазин Д. Газина в Одессе». А печатка «Библиотека при научно-техническом отделении Николаевского Губпромнархоза» (це вже радянський період історії) стоїть у таких дореволюційних виданнях, як «Элеватор-зернохранилище» (Харків, 1895) та «Материалы для описывания русских портов» (Санкт-Петербург, 1889).

Найбільша кількість автографів виявлена на авторських творах наших земляків – знаних письменників, поетів, літераторів, які протягом свого життя були почесними читачами і друзями обласної наукової бібліотеки, учасниками різноманітних культурно-освітніх заходів – М. Божаткіна, Л. Вишеславського, М. Вінграновського, К. Голубкової, В. Качуріна, М. Ковалевського, Д. Креміня, Ю. Крючкова, М. Лисянського, А. Малярова, В. Марущак, Ю. Миронова, В. Пучкова, О. Різніченка, Л. Ржепецького, О. Сизоненка, О. Сичова, О. Сурова, О. Славної, О. Фіногєєва, Л. Чижової, Н. Щедрової, Е. Январьова.

Найпоширенішим варіантом автографа є фраза: «Миколаївській обласній універсальній науковій бібліотеці від автора» або «В дар від автора», але зустрічається і безліч інших цікавих пам'ятних написів, адресованих бібліотеці, її директорам чи конкретному працівнику, майбутнім читачам. Наприклад:

– *Володимир Васильєв: «Родимой «Гмырѣвке» от имени и по поручению николаевских авторов» («Миколаївське небо», 2006);*

– *Леонід Вишеславський: «Родные мои земляки! Спасибо вам за внимание. Желаю всем вам как можно больше поэзии в вашей жизни. Никогда не забуду встречу с вами и ваши подарки» («Стихотворения», 1974);*

– *Юрій Кіпер: «Читачам Миколаївської обласної бібліотеки ім. О. Гмирьова – хай цей перший засів «Маркової ниви» збудить у вас наснагу до вирощування цілющих зерен духовності народу України. Редактор і співавтор Ю. Кіпер» («Маркова нива», 1993);*

– *Дмитро Кремінь: «Легендарній книгозбірні нашої Скіфії-Еллади – Миколаївській обласній науковій бібліотеці імені О. Гмирьова, всім золотим хранителькам її скарбів – моя пошана і моя любов» (Пектораль», 1997);*

– *Марк Лисянський: «Библиотеке, где я взял первую в своей жизни книгу, библиотеке моего родного города Николаева – дарю с волнением и любовью мою книгу» («Золотая моя Москва», 1951);*

– *Віра Марущак: «Живіть з гумором!» («Ярмарок сміху», 2014);*

– *Олександр Сизоненко: «З думою про Вас, мої друзі. Найхороші – найхорошим» («Білі хмари», 1973);*

– *Валентин Чебанов: «Замечательному коллективу областной универсальной научной библиотеке имени А. Гмырѣва от литературного объединения «Стапель» в день города и международного день библиотек. С уважением, председатель Литобъединения В. Чебанов» («Город мой!», 2009);*

– *Еміль Январьов: «Библиотеке, памятной с детства, - с любовью и признательностью» («Действующие лица», 1972).*

Для наших читачів, яким буде цікаво почитати та потримати в руках книги з автографами, доступна інформація в електронному каталозі (<http://opac.mk.ua/>), де у розширеному описі книг є позначка «Автограф».

Миколаївська ОУНБ і далі продовжуватиме кращі традиції з пізнання української історії, відродження та становлення духовних цінностей держави. Бібліотека є місцем постійного спілкування з цікавими людьми, творчими особистостями, яскравими постатями нашого краю. Природно, що колекція книг з автографами постійно поповнюється. Читачеві приємно брати такі книги до рук, адже здається автор звертається власне до нього. І ми цьому раді і вдячні нашим дарувальникам.

Слова поета Льва Озерова влучно підкреслюють і значущість автографа, і цінність книги: *«Справа, здається, серйозна – підписати книгу. Не поспішайте, подумайте, робіть це від душі. Або взагалі не робіть. Напис – особиста історична зарубка на книзі. Ваш запис покладений у пляшку, яку хвили часу вручать вашим нащадкам. За написом на книзі будуть робити висновки про вашу творчу поведінку з тією ж суворістю, як і про саму творчість. Ваш запізнілий коментар або ваш запізнілий жаль не будуть прийняті до уваги. Вас не буде, а книга залишиться».*

Список використаних джерел

1. Богза, Н. Ф. Миколаївська обласна наукова бібліотека: безперервний шлях удосконалення / Н. Ф. Богза // Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Гмирьова: історія, традиції, динаміка змін (1881-2006 рр.) / ред. кол.: Н.Ф. Богза

(голов. ред.), Т.С. Астапенко, Л.М. Голубенко, Н.В. Моїсеєва. – Миколаїв: Вид-во «Шамрай», 2006. – С. 8–9.

2. Дениско, Л. М. Книжные автографы в коллекции редких изданий Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского как важный информационный ресурс для исследователей / Л. М. Дениско // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2008. – Вып. 6. – С. 431.

3. Сидорчук, Т. Автографи українських письменників у бібліотечній та архівних колекціях наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» / Т. Сидорчук // Бібліотечний вісник. – 2015. – № 4. – С. 23–28.

4. Кароєва, Т. Інскрипт як історичне джерело / Т. Кароєва // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. – 2018. – Вип. 26. – С. 282. – (Історія).

5. Евсеєва, И. В. Речевой жанр «автограф автора на книге» / И. В. Евсеєва, А. Д. Морозова // Жанры речи. – 2017. – № 1. – С. 58–65.

6. Трегуб, Л. М. Історія бібліотеки в іменах і зібраннях книг / Л. М. Трегуб // «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження» : VII Миколаїв. обл. краєзнав. конф. – Миколаїв, 2008. – С. 241–242.